

Risto BREZJANIN

Srednjevekovna zdravstvena kultura Makedonije je obrađena vrlo slabo, budući da je ikonografska medicinska dokumentacija krajnje oskudna, do nje se dolazi teško, jer postoje skoro nepromostive teškoće. Kod takvog stanja, zidno slikarstvo — freske dobijaju dragocenu vrednost za proučavanje zdravstvene kulture Makedonije u srednjem veku.

Fresko-kompozicije crkvenih spomenika u Jugoslaviji, posebno u Makedoniji su, pre svega, odraz vizantijske kulture. Vizantijska srednjevekovna medicina je proizišla iz antičke grčke, antičke rimske, drevne orijentalne i arapske medicine i dobila je svoj definitivni lik stavljanjem hiršćanskog pečata skoro na svaki njen akt. Neosporno je da su na razvitak medicinske misli u Makedoniji uticale i zatečene, trakijska i ilirska zdravstvena kultura pri naseljavanju Južnih Slovena na Balkansko poluostrvo. Đ. Bošković smatra da je nosilac srednjevekovne kulture u Makedoniji novostvoreni etnos — makedonskoslovenski koji se je razlikovao i od Bugara, i od Srba i od Grka.

Makedonski srednjevekovni zografi prenosili su na zidove slike sa zdravstvenim sadržajem koje su bile odraz tadanje srednjevekovne kulture u Makedoniji. Životni uslovi ondašnjih narodnih masa bili su teški i oni predstavljaju radnu snagu feudalnih gospodara. Epidemiološka situacija je bila očajna. Harale su epidemije kuge, kolere, velikih boginja i drugih teških zaraznih bolesti.

Na srednjevekovnim makedonskim freskama se mogu jasno uočiti elementi u vezi sa negom porodilja i novorođenčeta, ličnom i opštom higijenom, ishranom ljudi, sahranjivanjem mrtvaca, raznim vidovima oboljenja i njihovim lečenjem — sa predominantnim faktorom „Hristova čudesa“, Hristova čudotvorna izlečenja. Što je od naročitog značaja za fresko-kompozicije iz Makedonije, je činjenica što se, pored mnogobrojnih evanđelijskih izraza sa čudotvornim izlečenjima, mogu jasno diferencirati iz svakodnevnog života iz okoline zografa, vide se likovi sa životnim poletom, životnom radošću, a ne samo kipni likovi sa bezizraznim licima. Na freskama iz Makedonije naslikana je i patologija njenog naroda. Upadljiv je realistički i racionalistički elemenat, što se slabo zapaža na vizantijskim freskama. U pravu su Dechamps, Radojčić i drugi kada tvrde da makedonske freske predstavljaju vanredan značaj za evropsku kulturu. I. G. Millet sa pravom zapaža da freske iz Makedonije i Srbije, pored verifikovanja vizantijskog, romanskog i orijentalnog uticaja, karakteriše u velikoj meri i originalnost i povezanost sa životnom stvarnošću, koja je mnogo jače izražena i konkretnija nego kod vizantijskih odnosno

grčkih zografa. Upadljiv je veliki broj slika na makedonskim freskama sa scenama lečenja i isceljenja obolelih, mnogo češće nego na freskama vizantijskih slikara. Na islkama se vidi tendencija makedonskih srednjevekovnih zografa, da ne prikazuju bolesnike u odvratnim pozicijama koje kod gledaoca izazivaju osećanje odvratnosti i užasa. Uopšte, na freskama Makedonije sa medicinskim sadržajem provejava želja za životom i tendencija da se okolina zografa prikaže što realnije i neposrednije.

Na makedonskim fresko-kompozicijama često se vidi rađanje sa kupanjem novorođenčeta. Dečja negovateljica ima preko glave belu čistu maramu i nosi čistu gornju haljinu. Dojenče je povijeno u beloj čistoj tkanini. Krevet porodilje je pokriven belim čaršavom, upadljivo čistim; pored kreveta se vide doneseni darovi i razne životne namirnice, mnogo slatkiša i voća. Veliki je broj slika sa pogrebnim ceremonijalom, sa scenama ekzaltiranog žaljenja i transa. Mrtvac ima obično na glavi belu kapu i uvijen je belim čaršavom. Do groba sanduk se prenosi na rame-nima. Najomiljenije slike sa bolesnicima su duševno oboleli, paralizovani, sakati, grbavci, slepi, gluvi, gluvonemi, epileptičari i leprozni, zatim slike sa „krvotočiva“-om ženom i „vodotrudni“-ma (otečenim trbuhom, ascitom-autor). Sakate, slepe i paralizovane vidimo sa štakama ili štapovima. Što se tiče lične higijene, na freskama se može videti sud sa vodom i čistim peškirom, pranje ruku i nogu i njihovo brisanje belom krpom i trpeza koja na jednoj strani ili kraju ima beo čaršav za brisanje ruku; na trpezama od pribora za jelo se vide viljuške sa dva kraka. U odnosu na svete vrače, brojne su slike sa Kuzmanom i Damjanom ili sa Kuzmanom, Damjanom i Pantelejmonom, sa skalpelom u jednoj ruci i kutijom za lekove u drugoj ruci.

Pored mnogih zografa koji su radili u Makedoniji — Jovan 1267 godine, Rufin 1271 godine, Karba 1302-9 godine, Đordija K. u 1315 godini, Mihailo u XIV veku, Sevasto, Mihailo i Marko od 1341—1349 godine (Lesново), Jovan Mitropolit u 1389 godini, Makarija u XIV veku — posebnu pažnju zaslužuju zografi Mihailo i Eutihij iz kraja XIII i početka XIV veka (1295—1318 godine), čiji se potpisi nalaze na freskama sa medicinskim elementima u crkvama Bogorodice Perivleptos u Ohridu, sv. Nikite pored Skopja i sv. Đordija blizu Kumanova.

U crkvi sv. Bogorodice u Ohridu, u ciklusu posvećenom životu i čudima Isusa Hrista, nalaze se i fresko-kompozicije: Hristos isceljuje čoveka od vodene bolesti, Hristos isceljuje ženu od „krvotočive“ bolesti, Hristos isceljuje Petrovu taštu, Hristos isceljuje paralitičnog čoveka, Hristos isceljuje sleporodenog.

U crkvi sv. Nikite u selu Čučer pored Skopja, u ciklusu sa scenama iz čudesa Isusa Hrista, pored drugih freski, nalaze se i fresko-kompozicije: Hristos izceljuje Petrovu taštu, Hristos isceljuje ženu sa „krvotočivom“ bolešću, Hristos isceljuje obolelog od lepre, Hristos isceljuje grbavu ženu, Hristos isceljuje paralitičara, Hristos izceljuje jednog čoveka koji leži na odru, Hristos isceljuje od demona, Hristos isceljuje slepog ovčara, Hristos isceljuje bolesnika od vodene bolesti.

U crkvi sv. Đordija u selu Staro Nagoričano (Kumanovo), pored drugih freski, u ciklusu sa scenama iz čudesa i parabola Hristovih, vide se i fresko-kompozicije: Hristos izceljuje Petrovu taštu, i sleporodenog, i pranje otaca u Saloamskoj banji, zatim paralizovanog čoveka, bolesnika od vodene bolesti, i bolesnu ženu od „krvotočive“ bolesti. Fresko-kompozicije, sa likovima sv. Kuzmana, sv. Damjana i sv. Pantelejmona, sa skalpelom u jednoj ruci i kutijom sa lekovima u drugoj, srećom u crkvama sv. Bogorodice u Ohridu, sv. Nikite u selu Kučaj pored Skoplja i u crkvi sv. Đordija u selu Staro Nagoričane (Kumanovo).

Pored spomenutih crkava bogatih fresko-kompozicijama sa medicinskim ele-

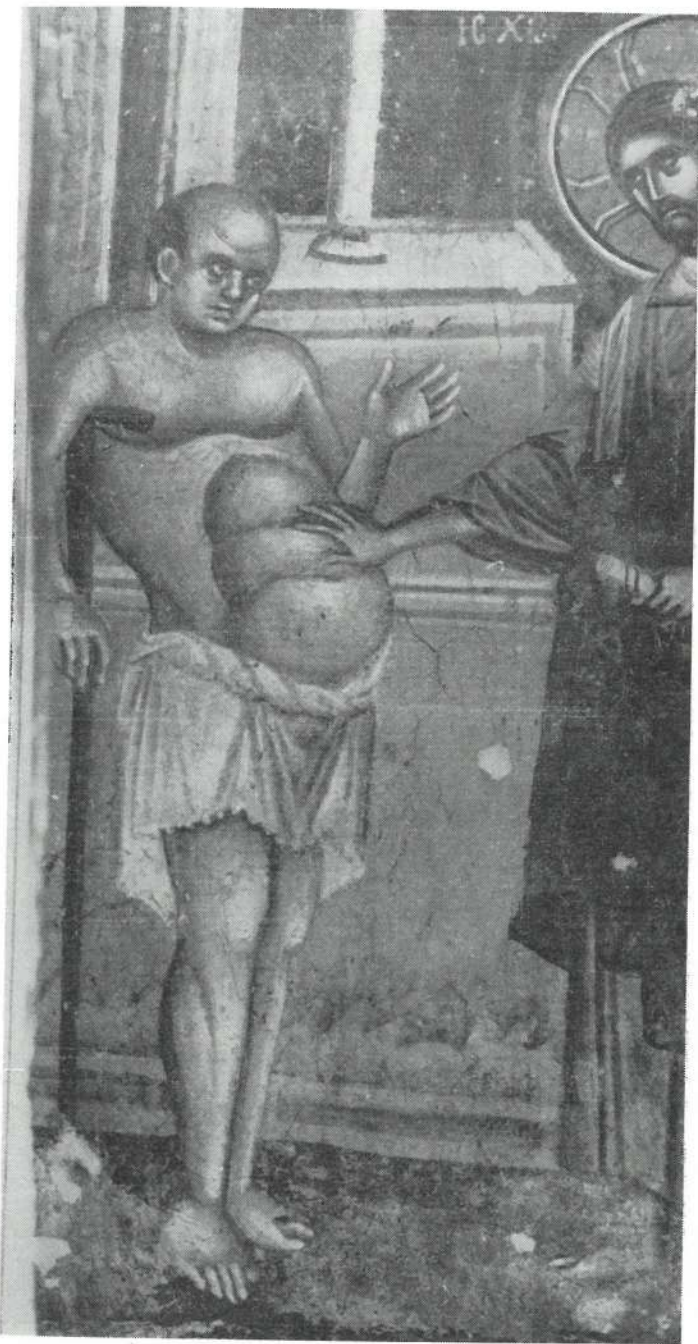
Slika 1 Crkva Sv. Nikole Bolničkog u Ohridu, freska XIV veka — Lik Sv. Klimenta u prisustvu vrača Pantelejmona

mentima, freske s istim sadržajem nalaze se i u drugim crkvama Makedonije. Od posebne je važnosti crkva manastirskog tipa sv. Gavrila arh. Mihajla u Lesnovu.

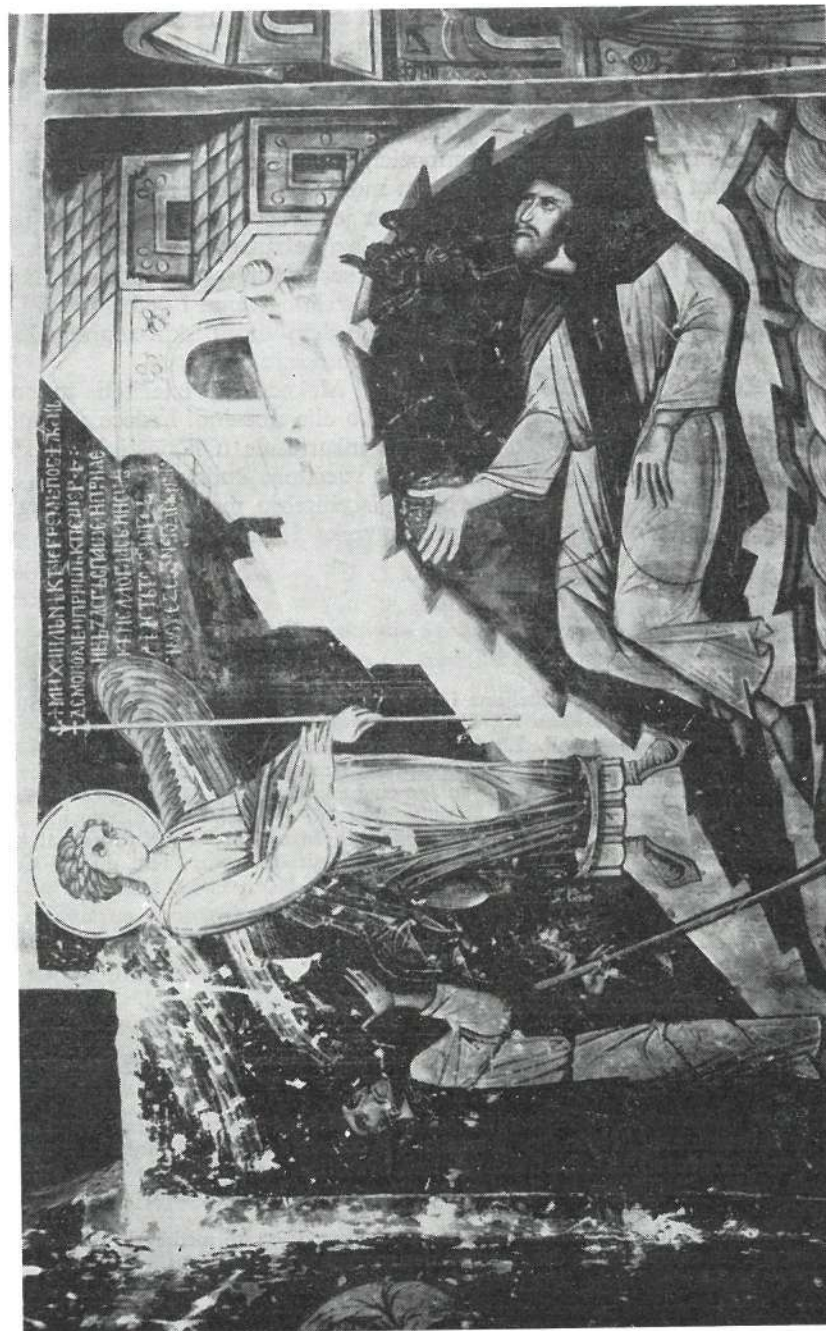

Slika 2 Crkva Sv. Arhandela u Lesnovu, freska iz XV veka — Veselje u čast isceljenja od lepre

Na jednoj fresci, sv. Mihailo kao vrač-lekar isceljuje dva bolesnika. Na drugoj fresci, sv. Mihailo isceljuje jednog monaha sa isterivanjem demona iz njega. Naj-

Slika 3 Crkva Sv. Nikite, u okolini Skoplja, freska iz XIV veka — Iscelenje od vodene bolesti

Slika 4 Crkva Sv. Arhangela u Lesnovu, freska iz XIV veka — Iscelenje monaha.

veću pažnju privlači fresko-kompozicija s isceljenjem sedam bolesnika obolelih od lepre. U vezi njihovog izlječenja, priredena je prava gozba, s igranjem, pevanjem, pijenjem vina i muzikom. U Markovom manastiru, blizu Skopja, nalazi se freska sa slikom isceljenja bolesnika sa suvom rukom (paralizovanom). U selu Nerezi, nedaleko od Skopja, nalazi se fresko-kompozicija sa likom sv. Pantelejmona, koji u jednoj ruci drži skalpel a u drugoj ruci kutiju sa lekovima. Grad Kostur, u Jegejskoj Makedoniji, je poznat sa svojih osamdeset crkava. Pažnju medicinskog oka privlače dve fresko-kompozicije. Na jednoj je predstavljen Simeon Stolpnik sa jednim neverovatno realističkim momentom iz njegovog života. Jedna njegova noga je naslikana van stuba, na kome je živio, sa crvima u rani iz koje oni ispadaju. U crkvi sv. Vrača u Kosturu nalazi se slika sa scenom „Hristos isceljuje obolelog od vodene bolesti“. Bolesnik se podupire na štakama. Njegovi donji ekstremiteti su prikazani u odnosu na trup tela ogromni i deformisani i antepinirani ispred tela. Ove freske, prednje dve, su delo vizantijskih zografa. Za razliku od slika makedonskih zografa, te freske potresaju gledaoca.

Na najvećem broju fresko-kompozicija u Makedoniji, izlečitelj čudotvorac je Isus Hristos, kao što i čitamo u Jevandelju. To nije slučajno. Lečeće sile antičkih i orijentalnih božanstva hrišćanska religija je inkarnisala u ličnosti Isusa Hrista, sina božjeg i spasioca čovečanstva. Njegov lik izlečitelja čudotvorca više je dat sa transmissionom namerom — da se veruje u isceljitelnu moć Hristove religije, u u isceljitelnu moć njenih kanonskih predstavnika i hramova.

BIBLIOGRAFIJA

¹⁾ Bošković D., O nekim našim graditeljima i slikarima iz prvih decenija XIV veka, Starinar, SAN, Beograd, 1959. — ²⁾ Brezjanin R., Istorija zdravstvene kulture Makedonije —, tekst gotov za štampu. — ³⁾ Dechamps P., L'art médiéval yougoslave —, Paris, 1950. — ⁴⁾ Levental Z., Likovi bolesnika; bolesnička oprema na starim srpskim freskama —, Med. pregled, Novi Sad, 1953. — ⁵⁾ Millet G., La peinture du Moyen âge en Yougoslavie —, Paris, 1954. — ⁶⁾ Miljković P., Tvoreštvo na srednovekovnite zografi Mihailo i Eutrihij —, Doktorska disertacija, Skopje, 1964—1965. — ⁷⁾ Radojčić S., La pitura in Serbia e in Macedonia —, X Corso di cultura sull' arte ravennate e bizantina. — ⁸⁾ Ružičić U., — Extrait des comp. ren. du IX Congrès Intern. d'Histoire de la Médecine.

LES FRESQUES DE MÉDECINE EN MACÉDOINE

Risto BREZJANIN

La peinture médiévale murale de médecine en Macédoine représente une contribution à la culture macédonienne du Moyen Age et surtout à la culture de santé. Quoique la composition des fresques soit en général le reflet de la peinture byzantine, on y distingue d'une façon évidente, à côté de caractéristiques médiévales, les éléments de la vie quotidienne et du milieu des zographes.

Un grand nombre des sources maigres de la culture de santé médiévale macédonienne, sont suppléés par les compositions des fresques des zographes macédoniens.

OSVRT NA BROJČANO STANJE VETERINARA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 1893. DO 1930. GODINE

Marko KADIĆ

Posljednjih desetak godina naglo je porastao broj veterinara ne samo u SR Hrvatskoj (1962 — na 1.195) nego i u cijeloj Jugoslaviji. Ali u prošlosti porast je bio postepen i spor, kako će nam to pokazati podaci iz nekoliko priloženih tabela.

Vidniji napredak i razvitak veterinarstva počinje u Hrvatskoj i Slavoniji zapravo od hrvatskog preporoda tj. od 1830. godine i osnutka Gospodarskog društva 1841. Ali ono je postojalo i ranije u graničnom pojasu prema Turskoj tj. u Vojnoj krajini, koja je imala 18 pukovija i jedan bataljon stalne vojske, a protezala se od Slovenije pa dužinom Hrvatske i Slavonije uz Savu sve do Zemuna. U tom vojnički organiziranom području, gdje je sva upravna i sudska vlast bila u vojničkim rukama nastao je i prvi veterinarski zakon u tzv. Cantonsregulativu od 4. V 1787. god. Veterinarsku službu obavljaju od 1809. god. osposobljeni veterinari od 19 liječnika i ranarnika, koji su 1807. god. bili poslani u Beč i svršili dvogodišnji tečaj na tamošnjem Veterinarskom institutu, koji je također bio u vojničkim rukama, pa su se tako osposobili i za veterinare. Dotle su veterinarske poslove obavljali ranarinci i liječnici, iako nisu imali posebne veterinarske spreme.

Ta je vojnička veterinarska služba i njena organizacija, zakoni, naredbe i propisi uticala na veterinarstvo u civilnoj Hrvatskoj, što je vidljivo iz više naredaba i propisa i sprečavanju i utamanjivanju pojedinih zaraznih bolesti, jer su takve naredbe po godinu dvije propisivane u građanskoj Hrvatskoj nakon što su bile objelodanjene u Vojnoj krajini.

Poslije razvojačenja Vojne krajine i njenoga konačnoga pripojenja građanskoj vlasti tj. Kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagrebu 1881. prešlo je i dosta veterinara u građansku službu pa su i oni svojim načinom rada uticali na daljnju organizaciju i razvitak veterinarstva.

Prva nam tabela pokazuje nazive i sjedišta osam županija s brojem kotareva u svakoj, a bilo ih je svega 70. Vidljivo je zatim, koliko je bilo gradova municipija i ostalih gradova kao i općina (svega 513).

S obzirom na sadržaj ovoga prikaza, najvažniji su podaci o broju veterinara i njihovu porastu u pojedinim županijama u navedenim godinama. Brojke su raznolike kako u početnom stanju 1893. tako i u porastu u daljnjim godinama i prema stanju 1930. godine. U većim gradovima i županijama s brojnijim i naprednijim stočarstvom brže se povećava i broj veterinara, a tako je to bivalo i kasnije pa donekle i danas.